

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано усне мовлення дітей 6-10 років, подано кількісний склад та частотність використання різних видів мовленнєвих актів.

Ключові слова: класифікація мовленнєвих актів, експресиви, репрезентативи, комісиви, директиви.

Дитяче мовлення є об'єктом дослідження онтолінгвістики. Незважаючи на значний інтерес до цієї галузі мовознавства, як окрема дисципліна вона набула свого розвитку лише в останній чверті ХХ ст. [5, с. 3]. На сьогодні існують різні терміни для визначення науки, що вивчає дитяче мовлення: онтолінгвістика, вікова психолінгвістика [2, с. 84 – 118], мовленнєвий онтогенез, логогенез [4, с. 120 – 142]. Українські онтолінгвісти О. Ю. Моїсеєнко, О. О. Рувьова, І. В. Сухан проводили дослідження мовленнєвої діяльності дітей інших країн (Англія, Греція, Росія, Франція тощо). Запропоноване дослідження є актуальним, оскільки в ньому проаналізовано дискурсивно-прагматичний аспект мовлення дітей, які є носіями української мови. Наукова новизна нашого дослідження полягає у визначенні дискурсивно-прагматичних особливостей спонтанного діалогічного мовлення дітей. Метою дослідження є аналіз мовленнєвих актів дітей молодшого шкільного віку в різних ситуаціях спілкування. Матеріалом стали дані магнітофонних та графічних записів живого спонтанного мовлення дітей 6 – 10 років під час спілкування з однолітками та дорослими в різних комунікативних ситуаціях.

На сьогодні існує значна кількість класифікацій мовленнєвих актів, найпопулярнішою серед них є таксономія Дж. Серля, у якій виділено п'ять класів: 1) репрезентативи або асертиви; 2) директиви; 3) комісиви; 4) декларативи; 5) експресиви [3, с. 170 – 195]. Правомірно зробити припущення, що діти молодшого шкільного віку використовують не всі різновиди мовленнєвих актів. Відповідно до вищезазначеної класифікації можна виділити мовленнєві акти, якими не послуговуються діти, до них належать декларативні акти (інституціолізовані), такі, як «вироки», «призначення», «визначення» та ін.

Експресиви належать до іллокутивних актів, що виражають внутрішній психологічний стан мовця. У дітей експресиви з'являються дуже рано, оскільки вони є первинними проявами емоційного стану, і зберігають своє значення протягом усього життя. Окремо та в сполученні з іншими мовленнєвими актами вони завжди притаманні мовленню, і жоден інший засіб передачі не може замінити їх або зменшити їхню кількість серед інших засобів спілкування. Дитина будує спілкування з оточуючими за допомогою комунікативних одиниць, серед яких виділяється категорія експресивних засобів. Експресивне спілкування становить механізм, за допомогою якого можна передати ставлення одного партнера до іншого. Але експресиви не завжди точно виражають стан співрозмовників у зв'язку з аморфністю та невизначеністю. Серед експресивних мовленнєвих актів дітей 6 – 10 років можна виокремити наступні групи:

1) прихильне / позитивне ставлення до особи / об'єкта, наприклад,

(1) донька під час гри пояснює, чому вона допомагає мамі:

Валерія Б. (7,2) [у дужках подано вік дитина – Л.Б.]: *На / я за маму заплатила / мама мій друг //;*

(2) хлопчик висловлює своє захоплення побаченим:

Олексій М. (8,4): *Вау / оце мотік / клас //;*

2) негативне ставлення до особи / об'єкта, наприклад,

(1) сестричка до старшого брата, коли він не дозволяє їй погратися на комп'ютері:

Настя К. (7,9) : *Жадіна ти противна//;*

(2) учень 2-го класу до першокласника, коли той на перерві пропонує йому підкласти під двері петарду:

Владислав М. (8): *Ти / мабуть / того (крутить пальцем у скроні) // Забирай цю чепуховину і мотай звідси //;*

3) подяки, наприклад, дівчинка в бібліотеці:

Настя Л. (7,4): *Дякую/ книжка точно цікава //;*

4) вибачення, наприклад, хлопчик ліктем підбив однокласниці:

Ігор С (8,7): *Вибач / я нечаяно //;*

5) вітання / прощання, наприклад, хлопчик до мами однокласниці:

Максим М. (9,1): *Добрий день / а Валерію можна?// ;*

б) скарги, наприклад, учениця розповідає вчителю, що однокласник після уроків пішов не додому, а гуляв мікрорайоном:

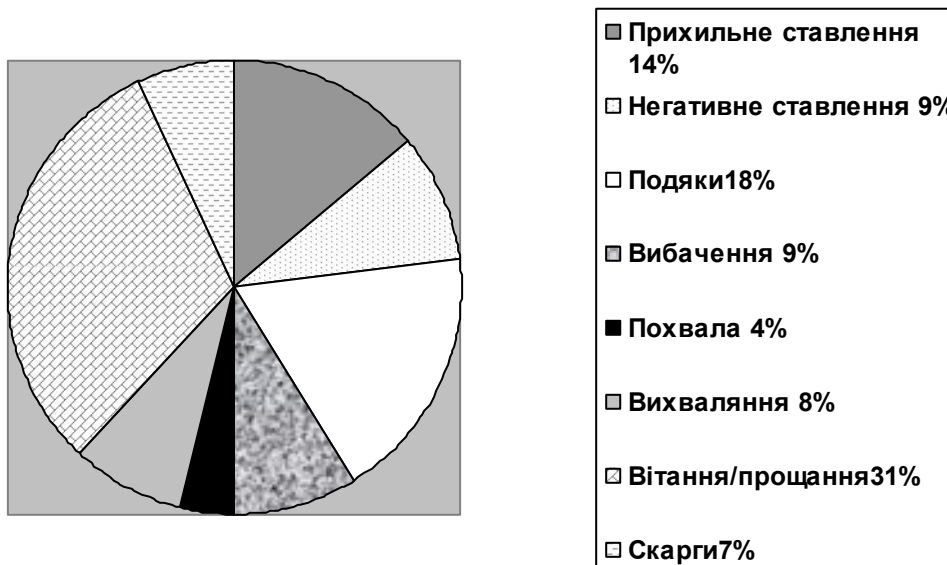
Світлана К. (6,10): *Наталя Петрівна / ми йшли додому вчора / а Руслан за нами йшов //*.

Таких типів експресивних мовленнєвих актів, як благословення та прокльони, у мовленні молодших школярів зафіксовано не було.

Спілкування дітей має високий ступінь емоційності та експресивності. У такому спілкуванні повною мірою простежується використання всього спектру мовленнєвих засобів, що передають емоції. Високу частотність вживання експреси вів можна пояснити тим, що пріоритетним для дітей молодшого шкільного віку є особистість співрозмовника та власна емоційна сфера. Це є основною причиною розповсюдженості емоційних контактів, у процесі яких діти не тільки висловлюють свої емоції, але й співчують своєму співрозмовникові.

Аналіз кількісного складу кожної групи експресивів, який демонструє діаграма 1, засвідчив, що найчастіше діти використовують мовленнєві акти вітання та прощання, найменше зафіксовано мовленнєвих актів похвали.

Діаграма 1

Завдання репрезентативів (асертивів) – фіксувати відповідальність за повідомлення про певний стан справ, за істинність поданого судження. Використовуючи репрезентативи, мовець бере на себе відповідальність за істинність повідомлення. Модальність істинності в репрезентативах може виражатися експліцитно (за допомогою дієслів «знати», «уявляти собі» тощо) або відновлюватися зі змісту діалогу. У цих мовленнєвих актах може передаватися як відома, так і досі не відома інформація. У зв'язку з цим В. Богданов усі типи репрезентативів поділив на констативи (відома інформація) та афірмативи (досі невідома інформація) [1, с. 25–37]. Серед репрезентативів, які використовують діти молодшого шкільного віку, за видами предикації можна виділити такі типи:

1) констатація-пояснення:

наприклад, дитина пояснює мамі, як роблять хліб:

Валерія К. (6,10): *А той дядя / що меле / він називається мельник //*;

2) наявність / відсутність об'єктів:

(1) Юля Х. (8,8) : *Зато в неї немає диска Руслани //*;

(2) Микита М. (7,11): *У мене вже є одна релікта //*;

3) встановлення фактів:

Богдан М. (9): *У мене цей удар не виходить //*;

4) встановлення атрибуції суб'єктів / об'єктів:

Михайло М. (8,2): *Це Віка її (закладинку – авт.) забрала //*;

5) інформування про плани, наміри:

Валерія Б. (7,5): *Я буду вчителькою //*;

Наталя О. (8,4): *Я не хочу вчителькою бути // Я хочу лікарем стати //*;

б) констатація виконання дій:

Наталя К. (8,2): *Та я вже ж поклала //*;

7) констатація стану:

Валерія Б. (8,2): *У мене не хватає сил //*.

До особливостей мовлення дітей в цій групі мовленнєвих актів можна зарахувати просторові пояснення на зразок: *Я там осью напишу / да/ а коли буде контрольна / то буду там писать //*.

Аналіз засвідчив, що найчастотнішими репрезентативами є констатації фактів з граматичними засобами реалізації: прості стверджувальні та заперечні речення. Інколи молодші школярі за допомогою репрезентативних мовленнєвих актів пояснюють свій стан (діаграма 2).

Діаграма 2

Іллокутивна сила комісивів полягає в тому, що мовець (адресант) зобов'язується виконати ту чи іншу дію. Причому ця дія, на думку мовця, може бути спрямованою як на користь адресата, так і на користь самого мовця, що дає підстави диференціювати конкретні мовленнєві акти в межах функціонального типу за принципом бажаності / небажаності дій мовця щодо адресата. До складу комісивів дітей входять:

1) обіцянки:

Олексій К. (7,5): *Я тобі сказав / я приготуюся і зложу портфель //*;

Катя Ц. (8,3): *Мам / я як захочу красиво писать / то я буду красиво писать //*;

2) згоди / незгоди:

Настя Л. (7,4): *Ну / будь ласка / принеси //*;

Олексій Л. (8,2) : *Добре принесу //*;

3) попередження:

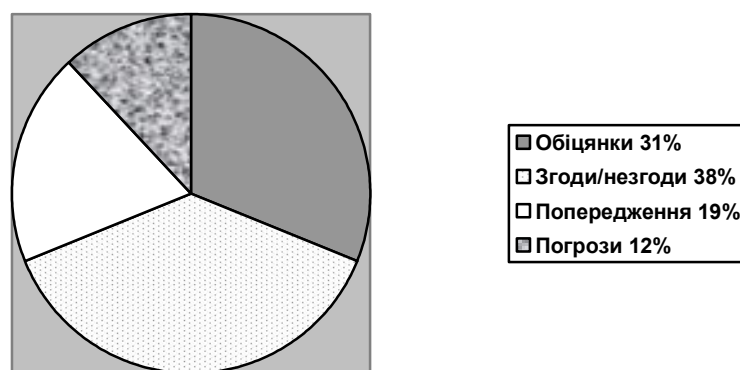
Наташа О. (8,5): *Тихо / бо пересадю //*;

4) погрози:

Вікторія П. (9): *Не дай Бог / ти мені щось в щоденнику написала //*.

Останні два види комісивів діти вживають тільки в спілкуванні з однолітками або молодшими за віком співрозмовниками. Потрібно зауважити, що діти досліджуваного віку не використовують мовленнєвих актів урочистої обіцянки, клятви, приймання віри. Такі висловлювання в їхньому мовленні можуть вживатися тільки як псевдоакти. Найчастотнішими серед комісивів є згоди / незгоди, а також акти обіцянки (діаграма 3)

Діаграма 3

Директивні мовленнєві акти, які, за визначенням Дж. Серля, можуть бути використані мовцем з метою спонукання слухача виконати певні дії [3, с. 187], це одні з найперших мовленнєвих актів дитини. М. Халлідей у своїх спостереженнях довів, що вже перші висловлювання дітей скеровані на партнера з метою впливу на нього [6, с. 74]. Уже в перших мовленнєвих актах паралельно з

проханнями про виконання дорослими якоїсь дії з'являються й «негативні прохання»: семантично їх інтерпретовано як заборону. На цьому ж етапі виникають і перші запити інформації. Спочатку діти ставлять питання, які потребують доволі простих відповідей («так» або «ні»), а з часом питання починаються словами «де?» й далі «чому?». Оскільки директиви є найчисельнішими серед усіх типів мовленнєвих актів, то їхній більш докладний аналіз є перспективою нашого дослідження.

Отже, аналіз мовлення дітей засвідчив, що під час живого спілкування діти послуговуються не всіма типами мовленнєвих актів. Найбільш чисельними є директиви та експресиви, оскільки вони з'являються ще на так званому «домовленнєвому етапі» і до віку 6-10 років набувають широкого видового розгалуження. Також варто зауважити, що у реальному спілкуванні за допомогою одного висловлювання може здійснюватися не одна, а відразу декілька дій. Існують мовленнєві акти, які, маючи ознаки, характерні для різних іллокутивних актів, створюють, так звані, «змішані» типи. Наприклад, запрошення (*Пішли пий чай з шоколадкою*) можна характеризувати одночасно і як директив, оскільки дівчинка спонукає свою подругу піти з нею, і як комісив, оскільки мовець бере на себе обов'язок або особисто, або за допомогою інших осіб забезпечити наявність чаю та шоколаду. Скарга може одночасно бути й репрезентативом, оскільки відображує певний стан справ у дійсності, й експресивом, оскільки виражає незадоволення мовця цими діями, а також директивом, тому що мета скарги – не просто проінформувати адресата, а спонукати його вжити відповідних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В. В. Классификация речевых актов / В. В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения: межвуз. сб. науч. тр. / [отв. ред. И. П. Сусов]; Калинин. гос. ун-т. – Калинин: КГУ, 1989. – С. 25–37.
2. Горелов И. Н. Основы психолингвистики / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов; [3-е изд. перераб. и доп.]. – М.: Лабиринт, 2001. – 304 с.
3. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 170–195.
4. Фрумкина Р. М. Детская речь как уникальное свидетельство для наук о человеке / Р. М. Фрумкина // Психолонгвистика: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 320 с.
5. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи // С. Н. Цейтлин. – М.: Гуманит изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
6. Halliday M. A. K. Linguistic studies of text and discourse / M. A. K. Halliday / [ed. Jonathan Webster]. – London-New York, 2002. – 288 p.

Lyudmila Bot

Pragmatic features in the speech of primary school children

The article analyzes verbal speech of children aged from 6 to 10. The quantitative composition of different types of speech acts and the frequency of their usage are presented.

Keywords are: classification of speech acts, expressive lexical

Роксолана Назарчук

КОМУНІКАТИВНІ ТИПИ ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТИВ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ІЗ ОБ'ЄКТАМИ-АРТЕФАКТАМИ Й ОБ'ЄКТАМИ-ПСИХОФАКТАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті здійснений функційно-ономасіологічний аналіз дієслівних предикатів сучасних української, польської та англійської мов. Виокремлено функційно-відображальні типи дієслівних предикатів з урахуванням денотативних статусів імен їхніх об'єктів.

Ключові слова – комунікативна лінгвістика, функційно-ономасіологічний аналіз, дієслівний предикат, об'єкт.

Сучасна спрямованість комунікативних лінгвістичних досліджень актуалізує питання про створення функційно-ономасіологічної (за своєю сутністю комунікативно зорієнтованої) типології предикатів. У цьому руслі загальноновизнаною вважається потреба врахування семантики предиката (і насамперед — дієслівного) як компактного, «згорнутого» найменування цілої ситуації: «У плані змісту дієслівний предикат — це щось більше, ніж просто лексичне значення. Виражаючи певне значення, він одночасно містить у собі макет майбутнього речення. Предикат має «місця» або «гнізда», що їх заповнюють у реченні слова, чії категоріальні ознаки відповідають категоріальним